

Zeszyty Naukowe Wydziału Ekonomii i Finansów
Uniwersytetu Radomskiego
im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu
Studia Ekonomiczne, Prawne i Administracyjne
Zeszyt 4 (2023)
DOI <https://doi.org/10.24136/sepia.2023.016>

Leszek Tarasiński¹

BEZPOŚREDNIE INWESTYCJE ZAGRANICZNE W ŚWIELE TEORII PRODUKCJI MIĘDZYNARODOWEJ

Streszczenie

W artykule omówiono wybrane aspekty teoretyczne zagadnienia bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Praca stanowi pierwszy fragment czteroczęściowego cyklu poświęconego problematyce aspektów jw., ze szczególnym zwróceniem uwagi na niezwykle ciekawą poznawczo kwestię przyczyn podejmowania bezpośrednich inwestycji zagranicznych, przedstawioną w historycznej perspektywie badawczej tego jakże ważnego współcześnie zjawiska/procesu gospodarki światowej. W pierwszej – niniejszej – części cyklu będzie miała miejsce prezentacja teorii międzynarodowej produkcji J.H.Dunninga.

Słowa kluczowe: globalizacja, bezpośrednie inwestycje zagraniczne.

WSTĘP

Wśród bieżących ważnych trendów, charakteryzujących gospodarkę światową, niewątpliwie trzeba wskazać na jej postępującą bardzo dynamicznie globalizację. To tendencja, a właściwie proces, który – wprawdzie trwa od co najmniej kilku dekad – dziś odciska się coraz bardziej widocznym piętnem na życiu społeczeństw poszczególnych krajów świata. Bez większej przesady trzeba przyznać, że to trend wyróżniający się spośród wielu, które dotyczą niemal całości gospodarki światowej, i który wyznacza strategiczne wyzwania rozwojowe, stojące przed ludzkością. Wspomniane wyżej tendencje cząstkowe, widoczne i analizowane w aspekcie współczesnych barier rozwojowych: ekologicznej, ekonomicznej i społecznej, wydają się być nie tylko komplementarne względem siebie, ale zarazem współtworzące obraz globalnej gospodarki. Abstrahując od całościowej analizy procesów

¹ Doktor nauk ekonomicznych, Wydział Ekonomii i Finansów, Uniwersytet Radomski im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu.

globalizacyjnych w aspekcie w/w barier, co wydaje się być bardzo ambitnym zamierzeniem, ale raczej do przeprowadzenia w duchu i perspektywie rozważań tzw. *ekonomii zrównoważonego rozwoju*, warto skupić się na jakże ważnym zagadnieniu, które stanowi zasadniczy ekonomiczny kontekst globalizacji. Mowa tu o bezpośrednich inwestycjach zagranicznych (BIZ), które stworzyły fundament ekonomiczny dla szerzej dziś rozumianej globalizacji. Bez tych inwestycji po prostu trudno zrozumieć obecny kształt wzrostu i transformacji ekonomicznej, jak też wyobrazić sobie ich przyszłą dynamikę. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne, będąc oczywistym przejawem postępującego umiędzynarodowienia produkcji, systematycznie, poprzez kolejne dekady, począwszy jeszcze od lat 80-tych ubiegłego stulecia, konsekwentnie spajały gospodarki narodowe świata w jeden system, w którym istniejące w nim sprzężenia i współzależności powodowały postępującą erozję tradycyjnych gospodarek narodowych i jednocześnie coraz bardziej umacnianie się korporacyjnego światowego ładu ekonomicznego, w którym cała władza nad światem skupiła się w rękach zarządów globalnych korporacji. Z drugiej strony system ten ewoluje pod wpływem różnego rodzaju czynników (technologicznych, ekonomicznych, społeczno-kulturowych oraz politycznych); w warunkach spowolnienia gospodarki światowej metamorfoza ta wyraża się w zmianie mechanizmu globalizacji, polegającej na umocnieniu mechanizmu instytucjonalnego (polityka państw i organizacji międzynarodowych) wobec mechanizmu rynkowego i korporacyjnego (Zorska, 2017, s. 90). Nie rozstrzygając tych kwestii, co zresztą też nie do końca pozostaje w kompetencji ekonomii jako nauki, warto skupić się na istotnych aspektach samego zjawiska BIZ. W ekonomicznej literaturze przedmiotu podnosi się zazwyczaj w tym kontekście dwie fundamentalne kwestie: jakie były (i oczywiście w konkretnych przypadkach nadal są) przyczyny podejmowania tych inwestycji, oraz, po drugie, jak one oddziałują na gospodarkę światową. W przypadku drugiego zagadnienia szczególnie interesującą okazała się sprawa oddziaływania BIZ na światowy handel, co ostatecznie zaowocowało bardzo ciekawą poznawczo dyskusją teoretyczną i licznymi propozycjami modeli ekonomicznych, w oryginalny sposób przedmiotową sprawę prezentujących. Niniejszy artykuł skupi swoją uwagę na zagadnieniu przyczyn podejmowania BIZ, by następnie w dalszych rozważaniach (które będą miały miejsce w kolejnych fragmentach kilkuczęściowego cyklu) omówić wpływ BIZ na światowy handel, oraz na procesy wzrostu i rozwoju gospodarczego.

BEZPOŚREDNIE INWESTYCJE ZAGRANICZNE W UJĘCIU TEORII MIĘDZYNARODOWEJ PRODUKCJI J.H. DUNNINGA

Wzmrożone zainteresowanie określonym zjawiskiem czy procesem ekonomicznym w sposób oczywisty prowokuje do stworzenia jego uproszczonego, modelowego obrazu. Zazwyczaj w każdym takim przypadku racjonalna analiza zakłada sprawdzony scenariusz – identyfikuje się przyczyny zjawiska/procesu oraz – w dalszej

kolejności – docieka ich skutków². To prosty i sprawdzony sposób. Ponieważ proces inwestowania bezpośredniego swoją skalą obejmuje niemal całość gospodarki światowej [po prostu są to pokaźnych rozmiarów inwestycje, będące zarazem skutkiem konkurencji ze sobą najsilniejszych, bardzo licznie dziś już występujących podmiotów światowego wolnego rynku – wielkich korporacji transnarodowych (WKT)], zatem jego skutki nie mogą być postrzegane jako mało znaczące, ledwo co zauważalne. Dotyczą całych gospodarek, a nawet znaczących regionów świata; mają po prostu wymiar makroekonomiczny. Zatem mamy oto sytuację, że przyczyny, czyli zjawiska (inwestycje WKT), których podstawą są niewątpliwie mikroekonomiczne przesłanki funkcjonowania pojedynczej firmy (choćbyśmy dodajmy – potężnego przedsiębiorstwa) i jako takie mają również ewidentny wymiar mikroekonomiczny, rodzą jak najbardziej makroekonomiczne rezultaty. To rozumowanie na obecnym etapie ma oczywiście hipotetyczny charakter, i będzie wymagało weryfikacji w dalszej części rozważań. Założeniem prezentacji, która zawrze się w niniejszym artykule (jak również w pozostałych trzech częściach współtworzących cały cykl) jest skorzystanie ze sposobu wnioskowania wyżej przedstawionego. Jednakże na początku analizy zaprezentowana zostanie *teoria produkcji międzynarodowej* J.H. Dunninga, która koncentruje się zasadniczo na przyczynach podejmowania bezpośrednich inwestycji zagranicznych, inaczej mówiąc – na identyfikacji przesłanek podejmowania produkcji międzynarodowej [przez produkcję międzynarodową J.H. Dunning rozumiał produkcję finansowaną przez BIZ (Dunning, 1981, s. 72; Zorska, 1998, s. 61), i jest największym dotychczasowym osiągnięciem myśli ekonomicznej w tej dziedzinie. Jest umiejscowiona na styku makroekonomicznej teorii handlu międzynarodowego i mikroekonomicznej teorii przedsiębiorstwa (Zorska, 1998, s. 60). Jako taka łączy w sobie elementy rozważań poświęconych przede wszystkim kwestii przyczyn podejmowania BIZ (widzianych zwłaszcza przez pryzmat poszczególnych ujęć mikroekonomicznej teorii przedsiębiorstwa). Wydaje się wszakże, że na skutki obecności tych inwestycji dla gospodarki światowej w postaci intensyfikacji strumieni światowego handlu i wynikające stąd konsekwencje dla wzrostu gospodarczego i dobrobytu krajów świata – czyli, jak na to wcześniej zwrócono uwagę, mające charakter makroekonomiczny – patrzy co najwyżej zdawkowo (gdyż mówi – między innymi – o konieczności zdeteminowania bezpośredniej inwestycji zagranicznej przewagą lokalizacyjną jako o przyczynie BIZ³). W tym sensie, teoria międzynarodowej produkcji wydaje

² W przypadku procesu gospodarczego bardzo często skutek pewnej przyczyny okazuje się być czynnikiem sprawczym – czyli przyczyną – kolejnego skutku. Ma to niewątpliwie związek z tym, że w znacznej części przypadków zjawisk gospodarki mają one charakter kumulatywny, czyli łączony, a znakomita część modeli ekonomii to obieg zamknięty.

³ W przypadku przewagi lokalizacji, której istotę uzasadnia się poprzez odwołanie się do tzw. *teorii lokalizacji*, trzeba pamiętać, że przykładami takich teorii są *teoria handlu międzynarodowego* i *teoria migracji czynników*; (Misala, 2001, s. 230). Są to przykłady koncepcji *stricto* makroekonomicznych.

się przekonywująco i kompleksowo tłumaczyć przesłanki (przyczyny) podejmowania BIZ, za to mniej skupia się na skutkach tych inwestycji dla gospodarki światowej. Zachodzi więc potrzeba – pozostając w ramach tradycyjnej analizy przyczynowo-skutkowej – rozszerzenia modelu o teoretyczne uzasadnienie skutków inwestycji rozumianych jako ich oddziaływanie na makroekonomię gospodarki światowej. I próba przeprowadzenia tego będzie miała miejsce w kolejnych częściach niniejszego cyklu.

Teoria Dunninga twórczo integruje dorobek szeregu wcześniejszych teorii interesujących się problematyką BIZ (można by roboczo nazwać te teorie *cząstkowymi*), co zarazem stanowi jej zaletę, jak i – w pewnym sensie – wadę (Zorska, 1998, s. 60). Zaletą mianowicie jest kompleksowo podejście do zagadnienia, wadą zaś – niewątpliwe trudności, których należy spodziewać się w wypadku podjęcia próby empirycznej weryfikacji teorii; fakt, iż teoria ma charakter eklektyczny implikuje, że od strony metodologicznej (w sensie: jako przydatna do badań) nie jest jednorodna, lecz stanowi zbiór metod właściwych poszczególnym teoriom cząstkowym, co w zasadzie przesądza o nieprzydatności całej teorii jako oryginalnego spójnego narzędzia badawczego.

Jak już o tym przed chwilą wspomniano, J.H. Dunning, autor teorii międzynarodowej produkcji (czasem w literaturze przedmiotu nazwa tej koncepcji „zaopatrzona” jest jeszcze w przymiotnik: *eklektyczna*), bazując na dokonaniach swych poprzedników, umiejętnie systematyzując przewagi przedsiębiorstwa podejmującego BIZ, przeprowadził syntezę szeregu względem siebie odrębnych teorii cząstkowych, tłumaczących zjawisko BIZ. Teorie te, w większości ujmując mikroekonomiczne aspekty BIZ (teorie przedsiębiorstwa konkurencji niedoskonałej), były najczęściej koncepcjami jednoczynnikowymi, tzn. ograniczającymi się do dość wąskich, jednostronnych interpretacji. Koncepcja Dunninga, stanowiąc ich połączenie, jest pierwszą – jak dotąd – próbą wieloczynnikowej koncepcji wyjaśniającej zjawisko BIZ. Autor ten uzyskał w efekcie interpretację BIZ, która skuteczniej niż alternatywne względem niej hipotezy udzielała zadowalających odpowiedzi na wszystkie najważniejsze pytania, stawiane w związku z BIZ. Powstała w ten sposób teoria o znacznych, niespotykanych dotąd walorach poznawczych (które przede wszystkim wyrażały się w zawarciu w jednej koncepcji całego dotychczasowego dorobku teoretycznego) oraz praktycznych (stwarzających możliwości wyjaśnienia zjawiska BIZ zorientowanych na ekspansję globalną, kosztowo czy wreszcie proeksportowo). J.H. Dunning formułuje hipotezę, zgodnie z którą warunkiem zaangażowania się korporacji w proces BIZ jest:

- dysponowanie nowoczesnymi aktywami, niedostępnymi przedsiębiorstwom kraju goszczącego⁴,

⁴ Przez określenie „kraj goszczący” należy rozumieć gospodarkę narodową, która udziela gościnności bezpośredniej inwestycji zagranicznej (inaczej mówiąc: przyjmuje do siebie BIZ – stąd zamiennie niekiedy używa się terminu – kraj przyjmujący). Z kolei gospodarkę kraju pocho-

- wykorzystywanie przewag w zakresie nowoczesnych aktywów samodzielnie niż poprzez ich dyskontowanie drogą transakcji dokonywanych przez przedsiębiorstwo na rynku zewnętrznym,
- zakładając spełnienie warunków jak wyżej, znalezienie korzystnej z punktu widzenia możliwości realizowania celów rynkowych (poszerzanie udziałów rynkowych przez WKT) i kosztów przedsięwzięcia (relatywnie większa dostępność i wynikające stąd niższe ceny zasobów czynników wytwórczych) lokalizacji przedsięwzięcia.

Spełnienie tych warunków prowadzi do uzyskania przez korporację przewagi konkurencyjnej nad firmami kraju goszczącego, na którą składają się: 1) specyficzne przewagi własnościowe, 2) specyficzne przewagi internalizacji oraz 3) specyficzne przewagi lokalizacyjne, co ostatecznie skłania firmę do podjęcia BIZ w tym kraju/krajach (Dunning, 1973). Im większa jest względna przewaga własnościowa, tym silniej oddziałują na firmę bodźce, skłaniające ją do wykorzystania tej przewagi w ramach własnych struktur za granicą – tym większe korzyści z internalizacji, i – co oczywiste wobec powyższego – lokalizacji produkcji za granicą. Ze względu na przedstawiony zestaw warunków, w literaturze często teorii eklektycznej nadaje się nazwę *paradygmatu OLI* (*ownership-location-internalization*) (Zorska, 1998, s. 62).

Przegląd obserwacji empirycznych wskazuje, że większość inwestycji bezpośrednich na świecie wydaje się być dokonywana między krajami wysoko rozwiniętymi o podobnych poziomach dochodu na głowę, podobnym relatywnym wyposażeniu w czynniki produkcji i posiadających relatywnie niskie bariery handlowe. Działalność przedsiębiorstw międzynarodowych koncentruje się w sektorach i gałęziach, w których są ważne niematerialne, specyficzne dla firmy aktywa określane mianem kapitału wiedzy (Cieślik, 2017, s. 175). Te aktywa są tytułem do osiągnięcia atrakcyjnych dochodów z tytułu wyłącznie dysponowania nimi, czyli z tytułu własności.

W pierwszej grupie specyficznych przewag własnościowych na podkreślenie zasługują przewagi technologiczne i wynikające z oligopolistycznej pozycji firmy (Geldner, 1986, s. 76). W istocie przewagi te są źródłem siły monopolowej dla przedsiębiorstwa również na rynku rodzimym. Dla rozwijającej ekspansję WKT ważnym uzupełnieniem tych przewag jest czynnik polityki gospodarczej państwa, który w relacjach między gospodarkami narodowymi może pełnić podobną rolę, jak np. oddziaływanie przez państwo na wymianę zagraniczną (polityka kursu walutowego, ceł, podatków⁵). Ponadto chodzi również o podejmowanie przez

dzenia BIZ określa się jako kraj goszczony (bądź: inwestujący, kraj inwestora, kraj macierzysty).

⁵ Oprócz tego nie wolno zapominać, że ta polityka gospodarcza, jako wpływająca na strukturę gospodarczą kraju inwestora kreuje również wymienione wyżej przewagi: technologiczną i wynikająca z oligopolistycznej pozycji (np. polityka przyspieszonej amortyzacji

państwo działań kreujących właściwy stan infrastruktury, edukacji, nakładów na B+R oraz innych, które przyspieszają rozwój ekonomiczny kraju (Dunning, 1988).

Pozostając jednak przy dwóch podstawowych przewagach własnościowych WKT zauważamy, że obie wzajemnie z siebie wynikają. Firma oligopolistyczna, będąca jedną z niewielu wchodzących w skład grupy dominującej na rynku danego produktu i mająca rozmiary proporcjonalne do kilkudziesięcioprocentowych (zazwyczaj) udziałów w rynku, którymi dysponuje, posiada odpowiednie środki, które zapewniają jej prymat w obszarze B+R (istnieje także i ta zależność, że rozwój prac w obszarze B+R stymuluje wzrost rozmiarów przedsiębiorstwa). Koncentracja wysiłków firmy na sferze badawczo-rozwojowej owocuje nowoczesnymi aktywami, które przyjmują postać nowych produktów, technologii i urządzeń wytwórczych oraz wiedzy z zakresu zarządzania i marketingu. Decyzja firmy o umiędzynarodowieniu własnej działalności poprzez wykorzystanie takiej formy jak BIZ jest wynikiem jej dążenia do utrzymania/umocnienia swojej przewagi własnościowej. Wybór innej niż BIZ formy internacjonalizacji działalności daje mniejszą pewność w kwestii, czy nie dojdzie do erozji przewagi wskutek wystąpienia efektu naśladownictwa (Przybylska, 1999, s. 30). Przedsiębiorstwo, pragnąc za granicą wykorzystać tę przewagę dla własnych korzyści, musi mieć kontrolę nad operacjami zagranicznymi, co skłania je do BIZ. W sumie przedstawione argumenty uzasadniające BIZ – jako motywowane przewagami technologicznymi i wynikającymi z pozycji rynkowej (oligopolistycznej) elementami strategii WKT – stwarzają wrażenie, jakby strategii wielkich korporacji mogły mieć wyłącznie ekspansywny charakter. W ramach wątku teoretycznego związanego z BIZ, koncentrującego się na przewagach konkurencyjnych posiadanych przez WKT jako motywie podejmowania BIZ, zwrócono jednak uwagę i na inną możliwość: dokonywanie transakcji międzynarodowych takich jak BIZ może być przejawem również zachowań defensywnych ze strony WKT. Takie ujęcie zagadnienia prezentuje *teoria reakcji przedsiębiorstw międzynarodowych w warunkach konkurencji oligopolistycznej* (Knickerbocker, 1973; Misala, 2001, s. 274). Dla WKT niemniej ważnym od ekspansji jest ochrona własnej pozycji rynkowej i przeciwdziałanie umacnianiu się konkurentów, zatem dane przedsiębiorstwo oligopolistyczne, powodując się tymi względami, będzie naśladowało tych, którzy podejmują przedsięwzięcia zagraniczne [np. z przyczyn omówionych wyżej przewag, które zresztą nie muszą być akurat ważne dla tego przedsiębiorstwa, i samo również będzie inwestowało bezpośrednio za granicą (Flowers E. B, 1976, s. 43-55)]. W efekcie z upływem czasu wielkość BIZ dokonywanych przez całą grupę dominującą (tzn. ogół WKT obecnych na danym rynku) zwiększy się mnożnikowo, tym bardziej, im bardziej intensywną jest konkurencja wewnątrz kraju goszczącego. Uwzględniając oba typy reakcji WKT – ofensywny i defensywny – widzimy, że BIZ są jakby wypadkową

środków trwałych jako sprzyjająca firmom odmiana polityki podatkowej jednocześnie skutecznie stymuluje postęp techniczny, który w efekcie zwiększa przewagę technologiczną firm krajowych w stosunku do zagranicznych).

tych zachowań, zależną od tego, jaka ocena sytuacji bieżącej i kształtowania się jej w przyszłości jest oceną dominującą.

W grupie specyficznych przewag własnościowych mieszczą się również możliwości wykorzystywania różnic w kursach walut oraz dywersyfikacja ryzyka, związanego z działalnością firmy. J.H. Dunning wskazuje tu na dwie wcześniejsze koncepcje: *teorię obszarów walutowych* R.Z. Alibera oraz *teorię dywersyfikacji portfela inwestycyjnego*, której autorstwo przypisuje się J. Tobinowi oraz H.M. Markowitz'owi (Tobin, 1958, s. 65-86; Markowitz, 1959). Zgodnie z pierwszą z teorii, motywem podjęcia BIZ przez WKT jest tzw. premia walutowa, zawłaszczana przez inwestującą WKT wskutek istnienia oddzielnych terenów walutowych i wynikającego stąd ryzyka zmiany kursu walut. Premia ta jest różnicą w dochodach z aktywów (np. akcji przedsiębiorstw kraju goszczącego) wyrażonych w walucie kraju inwestora i kraju goszczącego, gdzie wycena uwzględnia oczekiwaną dewaluację/deprecjację waluty tego kraju (Aliber, 1971; za: Przybylska, 1999, s. 31). Nie jest to jedyny sposób zabezpieczenia się przed ryzykiem przez WKT. Kwestia ta z kolei stanowi przedmiot rozważań *teorii dywersyfikacji portfela inwestycyjnego*. Zasada dywersyfikacji portfela inwestycyjnego głosi, że inwestor kieruje się w swych decyzjach nie tylko zasadą maksymalizacji zysku, ale również stosuje kryterium minimalizacji ryzyka. Jeżeli ryzyko związane z poszczególnymi BIZ jest niezależne od siebie, to ryzyko całego portfela może zostać zmniejszone wskutek jego branżowego i geograficznego zróżnicowania. Wiąże się to z oceną, że ponieważ poziom, dynamika i kierunek zmian stóp procentowych na miejscu (tzn. w kraju macierzystym) są w przekroju międzygałęziowym do siebie bardziej zbliżone niż w skali międzynarodowej, włączenie do portfela aktywów walorów zagranicznych może zredukować poziom ryzyka.

Przechodząc do drugiej grupy specyficznych przewag internalizacji trzeba stwierdzić, że nie byłoby przewagi konkurencyjnej BIZ nad przedsiębiorstwami lokalnymi bez możliwości internalizacji ich działalności gospodarczej. Pozycja wynikająca z niepowtarzalności zestawu posiadanych zasobów i sposobów ich wykorzystania przez WKT, a więc wyrażająca istotę przewag własnościowych, jeśli ma przynosić zyski, musi być chroniona przed konkurencją, również międzynarodową. Postulat taki odnajdziemy w tzw. *teorii internalizacji*, która głosi, że rynek zewnętrzny nie stanowi najbardziej efektywnej formy realizacji transakcji dokonywanych przez WKT (za autorów tej teorii, sformułowanej pierwotnie przez R. Coase'a uważa się P. J. Buckley'a, M. Cassona, S. P. Magee'a i A. M. Rugmana oraz S. Hymara) (Przybylska, 1999, s. 33). Zakładanie przez firmę zagranicznych filii stwarza jej możliwość takiej ochrony. Alternatywą dla takiej strategii jest ponoszenie kosztów ochrony patentowej (czego zresztą nie da się całkowicie uniknąć) i sprzedaż licencji. Jednak taki wybór, zwłaszcza dotyczący licencji, stwarza liczne dodatkowe zagrożenia. W nowych produktach i technologiach zawiera się znaczny procent wartości, których ochrona – z punktu widzenia należnych korzyści wynikających z prawa własności do patentu – jest w praktyce niemożliwa. Zatem lepiej w sposób bezpośredni zawłaszczać te korzyści, nie narażając się na niebezpieczeństwo w postaci konkurencji ze strony firmy-licencjobiorcy,

która w międzyczasie, czyniąc pożytki z licencji zdołała w procesie uczenia się i naśladownictwa przełamać barierę, którą jest umiejętność kreowania i sprzedawania nowości.

Trzecia grupa przewag – specyficzne przewagi lokalizacyjne – decydują o wyborze konkretnego miejsca lokaty BIZ. Dla określenia walorów lokalizacyjnych gospodarki potencjalnego kraju goszczącego Dunning odwołuje się do pewnych elementów tzw. *teorii lokalizacji*. Teoria ta zajmuje się określeniem wpływu szeregu czynników na przestrzenną strukturę WKT, które najogólniej rzecz biorąc można określić jako czynniki ekonomiczne, społeczno-kulturowe, itp.⁶. Wśród czynników ekonomicznych systematycznie maleje znaczenie uwarunkowań zasobowych jako zachęty do ekspansji przez WKT wobec wzrostu zainteresowania ze strony inwestorów zagranicznych, zwłaszcza w dłuższym okresie, zaawansowanymi czynnikami: wysoką lokalną technologią, zasobami kapitału ludzkiego, nowoczesną infrastrukturą, itp. Zmienia się również znaczenie czynnika cen podstawowych prostych zasobów wytwórczych (w tym również pracy), ponieważ rola, jaką te zasoby odgrywają w na ogół masowej produkcji WKT jest systematycznie marginalizowana. W nowoczesnych systemach wytwórczych funkcjonujących w wielkich korporacjach liczy się przede wszystkim nie ilość tych zasobów, a ich jakość. Współcześnie WKT szczególnie dużą wagę przywiązują także do procesów regionalnej integracji. Okres ostatnich kilkunastu lat zaowocował powstaniem szeregu ciekawych interpretacji teoretycznych zależności pomiędzy procesami integracji (głównie w ramach Unii Europejskiej) a bezpośrednimi inwestycjami zagranicznymi (Molle, 1990, s. 132-134; Witkowska, 1997, s. 82). Zakończenie procesu tworzenia unii celnej pomiędzy państwami członkowskimi Unii Europejskiej oraz obserwowane, wraz z upływem czasu, pogłębianie się procesów integracyjnych prowadzące do powstania wspólnego rynku UE inspirowały do przeprowadzania kolejnych prób statystycznej weryfikacji wpływu procesu integracyjnego na bezpośrednie inwestycje zagraniczne przepływające pomiędzy UE a resztą świata, oraz wewnątrz samej UE. O ile uzyskiwane rezultaty były częstokroć sprzeczne ze sobą, z pewnością dowodziły istnienia związku pomiędzy integracją a BIZ (Yannopoulos, 1990, s.238-247; Cantwell, 1987, s. 127). Jakkolwiek nie wypracowano dotychczas uniwersalnej teorii wiążącej ze sobą procesy integracyjne i związane z BIZ, już obserwacje tendencji dotyczących BIZ w okresie tworzenia unii celnej wskazywały, że proces integracji wzmacnia przewagi lokalizacyjne, będące elementem eklektycznego paradygmatu Dunninga. W szczególności chodzi tu o charakterystyczną reakcję korporacji amerykańskich na ustanowienie zewnętrznej taryfy celnej przez państwa obszaru UE. Otóż wzrost amerykańskich BIZ w UE (tzw. *tariff jumping investment*) był próbą obejścia przez nie przeszkód

⁶ W przypadku tej teorii podkreśla się wkład, który do niej wnieśli A. M. Rugman, P. Tesch, (Misala, 2001, s.281), oraz M. C. Casson, W. J. Baumol i M. L. Greenhut, (Zorska, 1998, s. 65).

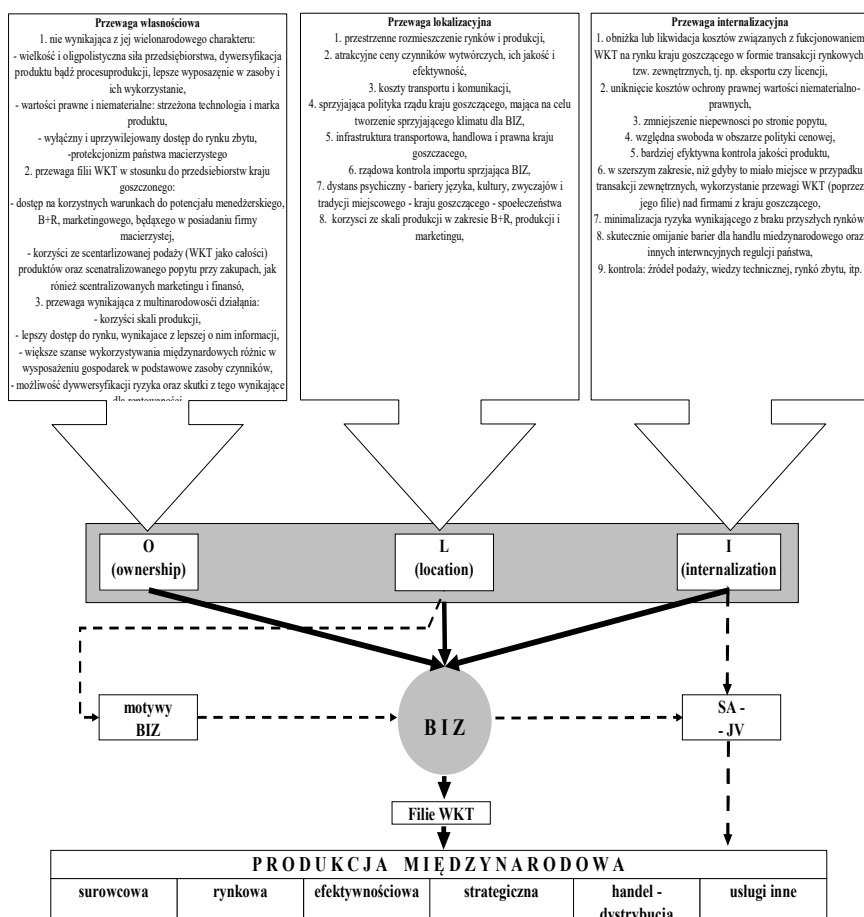
celnych i utrzymania rynków, wcześniej obsługiwanych drogą eksportu (Witkowska, 1997, s. 82).

Teoria Dunninga, wskazując na główne przesłanki podejmowania BIZ, jest teorią żywą, która sama ewoluuje. I o ile tematyka determinant podejmowania bezpośrednich inwestycji zagranicznych jest prezentowana w licznych alternatywnych opracowaniach wielu autorów, w tym również dość „młodych”, najczęściej wspólnie przytaczaną klasyfikacją determinant tych inwestycji jest ta, która grupuje je w trzy zbiory. Pierwszy z nich stanowią czynniki instytucjonalno-prawne, m.in.: polityka podatkowa i handlowa, zasady dotyczące struktury i funkcjonowania rynku, stabilność ekonomiczna, polityczna i społeczna. Drugi tworzą determinanty ekonomiczne, które dzielą BIZ na ukierunkowane na: zasoby, rynek i efektywność – związane z kosztami prowadzonej działalności. Ostatnią grupę tworzą czynniki – leżące w gestii krajów i regionów – lokaty związane z ułatwieniem prowadzenia biznesu. W ramach tej grupy wyróżnić można: promocję inwestycji, zachęty inwestycyjne, udogodnienia socjalne. (Dunning 2006, s. 206; Dunning, Lundan, 2008; za: Jaworek, Karaszewski, 2018, s. 45).

Wydaje się, że wartościowym dopełnieniem rozważań powyżej, poświęconych prezentacji teorii międzynarodowej produkcji J.H.Dunninga, rozpowszechnionej w literaturze przedmiotu również pod nazwą paradygmatu⁷ OLI, będzie schematycznie (za pomocą ilustracji graficznej) przedstawienie warunków i czynników determinujących angażowanie się przedsiębiorstwa w BIZ (Zorska, 1998, s. 75). Na rys. nr 1 (poniżej) zaprezentowano wszystkie, wcześniej w tej pracy omówione przewagi: własnościową, lokalizacyjną oraz internalizacyjną (pierwszy „poziom” schematu). Przewagi te w zasadzie są od siebie niezależne, jednakże wspólnie przesądzają o podjęciu BIZ. Ale też, ponieważ istnienia pewnych powiązań między nimi nie da się absolutnie wykluczyć, ostatecznie może to mieć wpływ na wybór formy umiędzynarodowienia. Firmy o mniejszym doświadczeniu w działalności międzynarodowej są bardziej skłonne do wyboru aliansów strategicznych czy też wspólnych przedsięwzięć [na rys. nr 1 oznaczonych odpowiednio jako SA (ang. *strategic alliance*) i JV (ang. *joint venture*)]. Wg J.H. Dunninga, trzy formy zaangażowania zagranicznego firm, tzn. BIZ, SA i JV powinny być traktowane jako komplementarne sposoby funkcjonowania WKT, w której transakcje wewnętrzne i zewnętrzne uzupełniają się nawzajem (Zorska, 1998, s. 74-75). Określone przewagi lokalizacyjne oraz wynikające z internalizacji mają wpływ na pojawienie się nowych elementów modelu OLI. Obrazuje to drugi poziom schematu na rys. nr 1. Na tymże drugim poziomie zaprezentowano motywy inwestowania, wystąpienie których jest tożsame z podjęciem decyzji o „instalacji” poza krajem macierzystym filii WKT, jak również alternatywne formy umiędzynarodowienia działalności WKT (tzn. SA i JV). Istnienie atrakcyjnych uwarunkowań lokalizacyjnych w potencjalnym kraju goszczącym indukuje motywy do podjęcia

⁷ Paradygmat – przyjęty powszechnie sposób widzenia rzeczywistości w danej dziedzinie; patrz: Słownik języka polskiego PWN.

BIZ, tzn. założenia zagranicznej filii firmy. Z kolei internalizacja działalności WKT może następować nie tylko poprzez tworzenie własnych filii, ale równie dobrze poprzez aliansy strategiczne (SA) czyli wspólne przedsięwzięcia (JV) (Zorska, 1998, s. 75-76). Wreszcie na ostatnim poziomie widzimy klasyfikację produkcji międzynarodowej wg J.H. Dunninga. Tenże wyodrębnia sześć rodzajów produkcji: surowcową (bazująca na tanich zasobach czynników kraju goszczącego), rynkową (na potrzeby konsumentów krajów goszczących BIZ), efektywnościową (służącą podnoszeniu efektywności produkcji poprzez specjalizację produktową i procesową), strategiczną (chodzi o realizację zamierzeń strategicznych WKT) oraz pozostałą działalność usługową (patrz też: Dunning, 2006, s. 206; za: Wawrzyniak, 2010, s. 90) Analogicznie do wyróżnionych tu rodzajów produkcji możemy przeprowadzić odpowiednią klasyfikację orientacji BIZ.

Rys. 1. Model OLI

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Zorska, 1998, s. 76; Misala, 2001, s. 225-227.

PODSUMOWANIE

Podsumowując niniejszą prezentację *eklektycznej teorii międzynarodowej produkcji* trzeba jeszcze raz podkreślić, że odmienność koncepcji w porównaniu z poprzednimi ujęciami teoretycznymi polega na szerokim i twórczym wykorzystaniu dokonań innych, wcześniejszych teorii. Jednocześnie, ze względu na swój eklektyczny charakter, jest ona otwarta na nowo powstające koncepcje, co sprawia, że może być systematycznie ulepszana. Jest to niewątpliwie korzyść uzyskana za cenę rezygnacji przez autora teorii z ujęcia wielorakich przyczyn BIZ w postaci sformalizowanego modelu, co zresztą wynika z jego stanowiska, że ujęcie takie nie jest możliwe. Najważniejszym osiągnięciem tej teorii jest sformułowanie trzech warunków – przewag: własnościowej, internalizacyjnej i lokalizacyjnej (a w ich ramach sklasyfikowanie bogatego zbioru czynników), od których spełnienia zależy zaangażowanie WKT za granicą w postaci BIZ. Również podkreślenia wymaga ta odmienność teorii, która polega na dostrzeżeniu przez nią w BIZ procesów, które – jakkolwiek przebiegają przede wszystkim na poziomie mikro (przedsiębiorstw) – równocześnie są aktem realizowanym w makroekonomicznym otoczeniu (gospodarek narodowych)⁸. Wreszcie, rozumując w kategoriach praktycznych, teoria ta w zasadzie udziela odpowiedzi na najczęściej stawiane w związku z procesem BIZ – dotychczas pozostające bez odpowiedzi w poszczególnych przypadkach teorii jednoczynnikowych – pytania: dlaczego WKT podejmują BIZ, co sprawia, że preferują te inwestycje bardziej niż inne formy umiędzynarodowienia produkcji, oraz co warunkuje strukturę geograficzną tych inwestycji (Przybylska, 1999, s. 38).

BIBLIOGRAFIA

1. Aliber R.Z., *The Multinational Enterprise in a Multiple Currency World*, London 1971.
2. Andrzejczak B., *Ewolucja teorii bezpośrednich inwestycji zagranicznych w gospodarce światowej*, Acta Universitatis Lodzensis Folia Oeconomica 221, 2008.
3. Cantwell J., *The Reorganization of European Industries After Integration: Selected Evidence on the Role of Multinational Enterprise Activities*, „Journal of Common Market Studies”, vol. XXVI, No. 2, 1987.
4. Cieślik A., *Ewolucja teorii bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Przegląd wybranej literatury przedmiotu*, w: *Handel zagraniczny i biznes międzynarodowy we współczesnej gospodarce. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Wydymusowi*, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie Wydział Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych, 2017.
5. Dunning J. H., *Multinationals, Technology and Competitiveness*, London 1988.

⁸ Spojrzenie *stricte* mikro na BIZ jest ich percepcją w aspekcie przewag: własnościowej i internalizacji, zaś podejście makroekonomiczne uwidacznia się w przypadku przewagi lokalizacji. Stąd niekiedy teoria J. H. Dunninga zaliczana jest do grupy tzw. mieszanych teorii rozwoju zagranicznych inwestycji bezpośrednich (Misala, 2001, s. 280), (Andrzejczak, 2008, s. 220).

6. Dunning J.H., *International Production and the Multinational Enterprise*, G. Allen and Unwin, London, 1981.
7. Dunning J. H., *The Determinants of International Production*, Oxford Economic Papers 1973, vol. 25.
8. Dunning J. H., *Towards a New Paradigm of Development: Implications for the Determinants of International Business*, Transnational Corporation, vol. 15, No. 1, 2006.
9. Dunning J.H., Lundan S.M., *Multinational Enterprises and the Global Economy*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham-Northampton, 2008.
10. Flowers E. B., *Oligopolistic reactions in European and Canadian Direct Investment in the United States*, „Journal of International Business studies” 1976, winter.
11. Geldner M., *Przyczynek do teorii zagranicznych inwestycji bezpośrednich*, MiO nr 193, SGPiS, Warszawa 1986.
12. Jaworek M., Karaszewski W., *Ewolucja determinant podejmowania bezpośrednich inwestycji zagranicznych w Polsce*, KNUV 2018, 2(56): 42-59.
13. Knickerbocker F. T., *Oligopolistic Reaction and the Multinational Enterprise*, Boston 1973.
14. Markowitz H. M., *Portfolio Selection. Efficient Diversification of Investment*, New York 1959.
15. Misala J., *Współczesne teorie wymiany międzynarodowej i zagranicznej polityki ekonomicznej*, SGH, Warszawa 2001.
16. Molle W., *The Economics of European Integration (Theory, Practice, Policy)*, Aldershot 1990.
17. Przybylska K., *W poszukiwaniu ogólnej teorii zagranicznych inwestycji bezpośrednich*, „Gospodarka Narodowa”, nr 7-8/1999.
18. Tobin J., *Liquidity Preferences as behavior Towards Risk*, „The Review of Economic Studies”, 1958, vol. 25, No 2.
19. Wawrzyniak D., *Determinanty lokalizacji bezpośrednich inwestycji zagranicznych*, Gospodarka Narodowa Nr 4/2010.
20. Witkowska J., *Przepływy bezpośrednich inwestycji zagranicznych*, Studia Europejskie, 1/1997.
21. Yannopoulos G. N., *Foreign Direct Investment and European Integration. The Evidence from the Formative Years of the European Community*, „Journal of Common Market Studies”, vol. XXVIII, No. 3, 1990.
22. Zorska A., *Ku globalizacji ? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.
23. Zorska A., *Współczesna globalizacja: przebieg, czynniki i oznaki metamorfozy procesu*, Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace, Nr 4 (2017); Nr 4 (2017) | Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace (sgh.waw.pl)

ARTICLE TITLE IN ENGLISH***Abstract***

The article discusses selected theoretical aspects of the issue of foreign direct investment. The work is the first part of a four-part series devoted to the above-mentioned aspects, with particular attention to the extremely interesting cognitive issue of the reasons for undertaking foreign direct investments, presented in the historical research perspective of this very important contemporary phenomenon/process of the global economy. In the first part of the series there will be a presentation of J.H. Dunning's theory of international production.

Keywords: globalization, foreign direct investment.